

[itobiad], 2020, 9 (3): 2841/2855

Kant'ta Sentetik Apriori Sorunu

The Problem of Synthetic Apriori in Kant's Philosophy

Ramazan YILMAZ

Dr. Arş. Gör., Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Research Assistant, Karabuk University, Faculty of Theology /

e-mail: ramazanyilmaz@karabuk.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-7367-7333

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 29.08.2020
Kabul Tarihi / Accepted	: 29.09.2020
Yayın Tarihi / Published	: 30.09.2020
Yayın Sezonu	: Temmuz-Ağustos-Eylül
Pub Date Season	: July-August-September

Atıf/Cite as: Yılmaz, R . (2020). Kant'ta Sentetik Apriori Sorunu . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 9 (3) , 2841-2855 . Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/pub/issue/56503/787565>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Kant'ta Sentetik Apriori Sorunu

Öz

Makalemiz, Kant'ın felsefesinin özü diyebileceğimiz sentetik apriori bilgi düşüncesini ele almaktadır. Kant'ın kendisinin Kopernik devrimiyle eş değer gördüğü düşüncesinin de çekirdeğini oluşturur. Kendisi her ne kadar bilginin imkanı konusunda insan bilgisinin sınırlarını göstermeyi amaçlasa da, Hume ile zirvesini bulan ampirik şüpheciliği aşarak özellikle doğa bilimlerinde nesnellüğün imkanını göstermeye çalışmıştır. Bu açıdan ampirik ve rasyonalist geleneklerin iddialarının çığır açıcı bir sentezine de şahit olmaktadır. Descartes'la başlayan Modern felsefenin subjektivist karakterini de en uç noktasına taşıyan Kant, insan zihninin gözlemlemekten ziyade inşa edici yönünü ortaya koymuştur. Bu inşa edici yön, kendisinden sonra çok farklı şekilde değerlendirilmiş olsa da, Kant'ın amacı başarısı göz kamaştırıcı doğa bilimlerinin iddialarının nasıl mümkün olduğunu gösterirken, üzerinde bir türlü uzlaşamayan metafizik iddia ve sistemlerin insan bilgisinin sınırlarını aştığını göstermeye çalışmaktır. Bu amaçla insan bilgisinin kaynağı ve sınırlarını araştıran, bilginin yapısı itibarıyla hem zorunlu hem de deneyime dayanan yönünün nasıl olduğunu göstermeye çalışan Kant, bir yönüyle idealizme diğer yönüyle de pozitivistliğe kaynaklık etmiştir.

Bu makale, felsefe tarihinde etkisinin büyüklüğü tartışılmaz olan Kant'ın sentetik apriori bilgi düşüncesini derli toplu bir şekilde ele alarak değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kant, Bilgi, Sentetik Apriori, Analitik, Sentetik.

The Problem of Synthetic Apriori in Kant's Philosophy

Abstract

Our article handles the idea of synthetic apriori knowledge, which we can call the core of Kant's philosophy. This idea also forms the core of Kant's own thinking, which he saw as equated with the Copernican revolution. Although Kant aimed to show the limits of human knowledge in terms of the possibility of knowledge, he tried to overcome the empirical skepticism that reached its peak with Hume and to show the possibility of objectivity, especially in natural sciences. when considered from this point of view we

are also witnessing a groundbreaking synthesis of the claims of empirical and rationalist traditions. Kant, who carried the subjectivist character of modern philosophy that started with Descartes to its extreme point, revealed the constructive function of the human mind rather than observation side. Although this constructive aspect has been evaluated very differently after him, Kant's goal is while showing how the claims of dazzling natural sciences are possible, to try to show that the uncompromising metaphysical claims and systems transcend the limits of human knowledge. For this purpose, Kant, who investigates the source and limits of human knowledge and tries to show how the knowledge is both necessary and based on experience, has been a source of idealism in one aspect and positivism in the other.

This article aims to evaluate Kant's idea of synthetic apriori knowledge, whose effect is indisputable in the history of philosophy, in a compact way.

Keywords: Kant, Knowledge, Synthetic Apriori, Analytical Proposition, Synthetic Proposition.

Giriş

Felsefe'nin - genel kabule göre - ortaya çıktığı ve sistemleştiği Antik Yunan'dan itibaren varlık, bilgi ve değer temelinde üç sorunu vardır. Bu üç temelde tartışılan sorunlar farklı şekillerde birçok problem çerçevesinde tartışılmış olsa da, nihai olarak bütün problemlerin, etrafında şekillendiği ve insanın anlama çabasında olduğu asıl sorun gerçekliğin ne olduğu sorusuydu. Gerçekliğe bakış ya da gerçekliği anlama çabası onun ne olduğu, nasıl bilinebileceği veya ona uygun yaşamın nasıl olacağı temel soruları etrafında tartışılmıştır. Uzun yüzyıllar boyunca gerçeklik tasavvurunun ilk basamağı öncelikle onun ne olduğu ortaya konularak oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu anlamda felsefe terminolojik açıdan söylersek ontoloji temelinde oluşturulan bir faaliyet olmuştur.

İlkçağda Sofistlerin insan merkezli bir anlayışla ortaya çıkarak ileri sürdükleri görüşler insan merkezli, rölativist ya da öznel bir bakış açısını gösteriyordu. Hakikatin ölçüsü insandır diyen sofistlerin iddiası, gerçekliğin doğrudan inkarı anlamına gelmese de, onun bilinebileceğine dair derin şüpheleri içinde barındırıyordu.

Rönesans sonrası dönemde Descartes'le (1596-1650) birlikte insanın kendi bilincini merkeze alarak gerçekliği anlama çabası aslında felsefede de yeni bir dönemin başlangıcı sayılabilir. Bir 'ben' bilincinden yola çıkılarak var olanın ya da insanın kendi gerçekliği dışındaki varlığın 'inşası', gerçekliği anlama çabasındaki felsefenin birbiri üzerine yükselen basamaklarında da hiyerarşik bir değişikliğe yol açmıştır. Bu hiyerarşik değişiklikte gerçekliği anlama çabası, öncelikle insanın neyi nasıl bilebileceği, bilgisinin sınırı kesinliği temelinde sorgulanmış ve epistemoloji temelinde bir felsefe ortaya çıkmıştır. İster ampirist, ister rasyonalist bakış açısıyla olsun Yeniçağ Felsefesinin en karakteristik özelliklerinden biri insanın bilme yetisini ya da bilgi felsefesini merkeze almasıdır. Bilme yetisinin merkeze alınması – ki bu aslında 'ben' merkezli öznenin merkeze alınmasıdır- ve insanın kendi dışındaki varlığı kendi yetileri çerçevesinde anlamaya ve hatta 'inşa' etmeye çalışmasının en olumsuz tarafı gerçekliğin anlaşılmasında subjektivizme açtığı kapıdır.

Deney ve gözleme dayalı modern bilimin temellerinin atılmasıyla, fizik başta olmak üzere bilimlerdeki hızlı ilerlemeler, bu bilimlerin temellerine ve bu bilimlerde elde edilen bilgilerin objektifliğine (objektiflikten kastımız bilgilerin evrensel ve zorunluluğudur) dair sorunları beraberinde getiriyordu. Özellikle apriori temelinde oluşturulan bilgiyi yadsıyarak insan bilgisini duyu algısı temelindeki izlenimlere kadar indirgeyen ampirizm, şüpheciliğin de kapısını yeterince aralıyordu. Karşıt olarak özellikle rasyonalistlerin 'varolana' dair bütün bilgilerin ilkelerinin akıldan çıkarsanabileceğini iddia etmeleri ve bu iddianın da devamında salt düşünce temelli metafizik sistemler oluşturma çabasında olmaları ampiristlerin eleştirilerinden kurtulamıyordu.

Bu noktada bilimsel önermelerin yapısı ve temellendirilmesi, insanın bilgi melekelerinin, varlığın bilgisini elde etmedeki işlev ve yeterlilikleri ile doğrudan bağlantılıydı. İnsan kendi dışındaki varlığın bilgisini nasıl elde eder, bu bilginin evrensellik ve zorunluluk kriteri nedir, insan neyi bilebilir? Bütün bu sorular temelde insanın kendi bilgi melekelerinin bir eleştirisini gerektiriyordu.

Kant'ın (1724-1804), felsefe tarihinde önemli bir yeri olan eleştirilerinden ilki olan *Saf Aklın Eleştirisi* adlı eserinde yaptığı aslında tam da budur. Kendisi, kitapta amacını ortaya koyarken "*saf anlama yetisini, olanaklılığını ve temelindeki bilme yetisini araştırmak*" olduğunu belirtirken bunun da daha temelde anlama yetisinin ve aklın deneyimin ötesinde neyi ne kadar bilebileceği sorusunun cevabını hedeflediğini belirtir. (Kant, 2010, s. 19) Kant'ında belirttiği gibi Saf Aklın Eleştirisi'nin asıl hedefi bilmenin nesnel doğasını kurmaktır. (Kant,2010, s. 19) Bu anlamda aslında Kant'ın felsefesi, amacı bakımından özneyi vurgulayarak nesnelliği azaltan ve kısıtlayan görüşe karşıt bir felsefedir. (Adorno, 2005, s. 57)

Kant'ın belirtilen amacı gerçekleştirmek için felsefesini üzerine temellendirdiği kilit kavramlardan biri 'sentetik apriori' kavramıdır. Kant bu kavram üzerinden deneysel bilimler ve matematiğin nesnel bir bilim olmasını temellendirirken yine aynı kavram üzerinden metafiziğin ise insanın bilgi gücünün ötesinde olduğunu ve insan aklının bu alanda ne söylese söylesin boş bir kuruntudan ibaret olacağını belirtmektedir. Kendisinden sonrada felsefesi üzerinde en çok tartışılan kavramlardan biri olan bu kavram, Kant'ın felsefe literatürüne kazandırdığı bir kavramdır.

Yargıların Sınıflandırılması

Sentetik apriorinin ne olduğu ve nasıl temellendirildiğine ya da nasıl mümkün olduğuna geçmeden önce Kant'ın bilgilerimizi ve bilgilerimizin ifadesi olan yargılarımızı sınıflandırmasına değinmemiz konunun anlaşılması için önem arz eder. Aynı zamanda bu ayırım Kant'ın bilgi anlayışı hakkında da bize bir fikir verecektir.

Kant, deneyimden ve tüm duyu izlenimlerinden bağımsız bir bilgi olup olmadığını soruşturur ve tüm deneyimden bağımsız olan bilgileri apriori bilgi olarak adlandırır. Kant, sorduğu soruya karşılık olarak apriori bilgilerimizin olduğunu, sıradan zihnin bile hiçbir zaman onlarsız olmadığını belirtir. (Kant, 2010, s. 53) Kant, her türlü deneyimden bağımsız olarak sahip olunan bilgilerin ayırt edici özelliğinin zorunluluk ve evrensellik olduğunu belirtir. Apriori bilginin zıttı olan aposteriori bilgi, görgül temelli bir bilgidir ve olanağını ancak deneyimde bulur. Bu açıdan apriori bilginin taşıdığı zorunluluk ve evrensellik özelliklerini taşımaz. Deneyim bize bir şeyin şu ya da bu doğaya sahip olduğunu belirtebilir; ama onun mutlaka ve her zaman zorunlu olarak öyle olduğunu veya olması gerektiğini bize bildiremez. Bu yüzden eğer bir önerme deneyimden bağımsız olarak zorunluluğu ile beraber düşünülebiliyorsa ve aynı zamanda kuraldışı olarak taşımayacak bir şekilde evrensel olarak düşünülebiliyorsa bu bilgi aprioridir. Hâlbuki görgül bilgilerde bu evrensellik ancak varsayımlıdır ki, bu varsayım tümevarıma dayanmakta olup kuraldışı bir durumun varlığı en azından düşünsel açıdan mümkündür. Kısacası görgül bilginin evrenselliği, birçok durumda işleyen bir geçerliliğin keyfi olarak tüm durumlarda işleyen bir geçerliliğe genişletilmesidir. (Kant, 2010, s. 54) Kant, apriori bilgiyi de saf ve görgül olarak ikiye ayırmaktadır. Her değişimin bir nedeni vardır önermesini apriori ama saf olmayan olarak sınıflandırır. Bunun nedeni ise değişim kavramının deneyimden türetilen bir kavram olmasıdır. Bu ayırım tam olarak olmasa da yargıların ileride açıklanacak olan analitik ve sentetik ayırımına dair fikir vermektedir.

Kant bu tipten arı apriori bilgilerin örneği olarak matematiğin tüm önermelerini örnek olarak gösterir. Kant deneyimin kendisinin olanağının da, arı apriori temel ilkeler olduğunu iddia eder. Bilgiyi ifade eden yargılarımızda değil, ayrıca kavramlarımızda bile apriori kökenlerin

bulunduğunu belirten Kant, cisim ve töz kavramları üzerinden bu iddiasını şöyle açıklamaya çalışır.

“Bir cisme ilişkin deneyim kavramımızdan onda görgül olan her şeyi tek tek uzaklaştırırsak-renk, sertlik, ağırlık- yine de geriye cismin kaplamış olduğu ve uzaklaştırılmayacak olan uzay kalır. Benzer olarak cisimsel olan ya da olmayan herhangi bir nesneye ilişkin görgül kavramımızdan deneyimin bize öğrettiği tüm özellikleri uzaklaştıracak olursak yine de ondan töz olarak ya da bir töze bağlı olarak düşünmemizi sağlayanı alamayız. Öyleyse bu kavramın kendini bize dayatışındaki zorunluluk yoluyla apriori bilgi yetimizde yeri olduğunu kabul etmeliyiz.” (Kant, 2010, s. 55-56)

Kant’ın apriori ve aposteriori bilgi arasında yaptığı bu ayırımı yeni olmasa da, apriori bilginin ‘ne’liği ya da elde edilişi konusunda farklılığı belirgindir. Çünkü bilginin evrenselliği ve zorunluluğu konusunda Antikçağdan gelen geleneğe uysa da, bu bilgiyi ne Platon gibi anımsama teorisiyle, ne de Descartes ve diğer rasyonalistler gibi doğuştan ideler teorisiyle temellendirir. Kant’a göre duyulara şu anda gerçek olarak verilmiş olan algı bilgisinden apayrı bir bilgi türü vardır. Bu bilgi salt bir kavrama ve bilmeye dayanır ve ancak bilgi yeteneğimizin deneyim yoluyla uyandırılıp çalışmasıyla gerçekleşebilir. (Heimsoeth, 2012, s. 70) Kant bunu ‘Saf Aklın Eleştirisi’ nin ilk paragrafında şöyle belirtir.

“Tüm bilgimizin deneyim ile başladığı konusunda hiçbir kuşku yoktur;... Zamana göre hiçbir bilgi bizde deneyimi öncelemez ve tüm bilgi deneyimle başlar. Ama tüm bilgimizin deneyim ile başlamasına karşın, bundan tümünün de deneyimden doğduğu sonucu çıkmaz.” (Kant, 2010, s. 55-56)

Bu anlamda apriori, bilginin zorunluluk ve evrensellik karakterini ifade eder. Deneyim bize bilginin bu karakterini vermez. Bu demektir ki bilgiye evrensellik ve zorunluluk karakterini veren deneyimden başka bir yeti vardır.

Bilginin dile getirilmesi olan yargılar konusunda yapılan ayırım ise konunun bir adım ileri götürülmesidir. Kant, içinde bir öznenin yüklem ile ilişkisinin düşünüldüğü tüm yargıların iki türlü olabileceğini belirtir. Eğer B yüklemi A ya bu A kavramında (gizli olarak) kapsanan bir şey olarak aitse bu yargılar analitiktir. İkinci olarak B yüklemi A’nın tümüyle dışındaysa (onunla bir bağlantı içinde duruyor olsa da) sentetiktir. Analitik yargılar içlerinde yüklemle özneye bağlantısının özdeşlik yoluyla düşünüldüğü

yargılardır ve bunların özelliği açıklayıcı yargılar olmalarıdır. Sentetik yargılarda özneyle yüklem arasında bu özdeşlik yoktur ve bu açıdan yüklem özneyi açıklamak değil genişletmek işlevindedir. Yani ona tanımında bulunmayan ekler. Yani sentetik yargıda özneye yüklenen yüklem öznenin ayrıştırılması yoluyla bulunamaz ve o yüklem öznedeki düşünülmemiştir. (Kant, 2010, s. 59) Kant'ın analitik yargılar için verdiği örnek "tüm cisimler uzamlıdır" örneğidir. Bu yargıda yüklem cisim kavramında zaten içkindir ve öznedeki cisim kavramının ayrıştırılması yoluyla elde edilebilir. Buna karşı tüm cisimler ağırdır yargısı ise sentetik bir önerme olarak sınıflandırılır. Çünkü bu önermede yüklem genel olarak cismin yalın kavramında düşündüğümüzden farklıdır, yani cisim kavramında içerilen bir özellik değildir. (Kant, 2010, s. 59-60)

Analitik ve sentetik yargıların temel özellikleri nedir? İlk olarak analitik yargıların tümü aprioridir. Yani yargının zorunluluğunun bilincini bize verir. Bu zorunluluk analitik yargılardaki çelişmezlik özelliğinden kaynaklanır. Sentetik yargılar ise bazen deneyimle bağlantılı olabildiği halde bazen değildir. Çünkü kökenleri deneysel olan sentetik a posteriori yargılar olabildiği halde akıldan kaynaklanan kesin apriori sentetik yargılar da vardır. Sentetik yargılar çelişmezlik ilkesinden türetilemezler ve başka bir ilkeye daha ihtiyaç duyarlar. Zira Kant, analitik yargıların ortak ilkesinin çelişmezlik ilkesi olduğunu belirtir. (Kant, 2000, s. 15-16)

Bütün bu ayırım ve açıklamalardan yola çıkarak Kant'ın yargıları sınıflandırışını tablo halinde görebiliriz. (Cevizci, 2010, s. 188)

	Apriori	Aposteriori
Analitik	Analitik Apriori	Analitik Aposteriori
Sentetik	Sentetik Apriori	Sentetik Aposteriori

Bu tabloda analitik aposteriori yargılar boş bir sınıfı temsil eder. Çünkü Kant'a göre analitik bir yargıyı deneyime dayandırmak tutarsızlıktır (Kant, 2010, s. 60). Ve doğal olarak bütün analitik yargılar aprioridir. Bu anlamda evrensel ve zorunludur. Sentetik aposteriori yargılar ise temelini deneyimde bulan ve olumsal olanı ifade eden yargılardır. Zorunluluk ve evrensellik özelliği taşımaz. Doğru ya da yanlışlıkları da deneyim temeli üzerine gösterilir ve dış gerçeklikle alakalıdır. (Cevizci, 2010, s. 189)

Sorun olarak Sentetik Apriori

Kant'ın asıl üzerinde durduğu önermeler sentetik apriori önermelerdir. O, sentetik apriori yargıların imkânını kendisi de sorgulamaktır. Bu hangi açılardan önemlidir? İlk olarak Kant, matematiğin sentetik apriori

önergelerden oluştuğunu ileri sürmektedir. İkincisi fizik gibi doğa bilimlerinin de ilkesi olan ve zorunlu evrensel kabul edilen ilkelerin sentetik apriori yargılar olduğunu ileri sürmektedir. Bunun yanında nihayet metafiziğin imkânı veya imkânsızlığı sentetik aprioriyle alakalıdır. Kant sentetik apriori sorunsalını şu şekilde ortaya koymaktadır:

“Öyleyse ağırlık yüklemine cisim kavramı ile sentezinin olanağının zemini deneyimdir, çünkü biri hiç kuşkusuz ötekine kapsanmasa da her iki kavram bir bütünü, eş deyişle kendisi sezgilerin sentetik bir birleşmesi olan deneyimin bölümleri olarak gene de birbirlerine (ama olumsal bir yolda) aittirler.

Ama apriori sentetik yargılar durumunda bu yardım bütünüyle yiter. Eğer A kavramının ötesine geçerek bir başka B kavramını onunla bağlantılı olarak bilmek istersem, o zaman üzerine dayanacağım ve sentezi olanaklı kılacak olan nedir? Çünkü burada artık istediğimi deneyimin alanında arama gibi bir lüksüm yoktur.... Burada A kavramının dışında ona yabancı ama gene de onunla bağlantılı olarak düşünülen bir B yüklemine bulduğuna inanan anlağa destek olan bu bilinmeyen X nedir. Bu deneyim olamaz çünkü ortaya sürülen temel ilke bu ikinci tasarımı sadece daha büyük bir evrensellelikle değil ayrıca zorunluluk anlatımı ile yalın kavramlar temelinde ve bütünüyle apriori bağlamıştır.” (Kant, 2010, s. 61-62)

Kant sorunu bu şekilde ortaya koymaktadır. Kısaca ifade etmek gerekirse birbiri içerisinde içermeyen iki kavram arasında zorunlu ve evrensel bir ilişki kurmanın temeli nedir?. Kant’ın aslında Saf Aklın Eleştirisi’nde (aşkınsal analitik bölümü) ortaya koyup çözme çabasında olduğu temel problem budur. Bu aslında bilgi hangi şartlar içinde mümkündür sorusuyla aynı anlamda bir soruydu. Bununla beraber ifade etmek gerekir ki Kant için sentetik apriori yargıların nasıl olanaklı olduğunu açıklamak önemlidir ve aslında Saf Aklın Eleştirisi’nde yapılmak istenende budur. Fakat Theodor W. Adorno (1903-1969) Kant’ın bu soruyu merkeze alıp bu soru çerçevesinde eserini ilerletmesini bir şok duygusu olarak niteler. Zira O’na göre en başta beklenen soru sentetik apriori yani mutlak biçimde geçerli önermeler olanaklıdır şeklinde olmalıydı. (Adorno, 2005, s. 63)

Olanaklılık sorusundan ziyade bu olanaklılığın nasıllığıyla ilgili sorunun cevabı Kant’ın empirizm ile rasyonalizm arasında en azından bir orta yol

ortaya koyma çabasında ortaya çıkar. Bizim bir bilgi oluşturabilmemiz ancak bir hükmün malzemesini duyulardan almamız ve aklın onları birleştirmeye yarayacak çimentoyu vermesiyle mümkündür. Sıcaklık cisimleri genişletir önermesini ele aldığımızda sıcaklık genişleme ve cisim gibi hükmün malzemesi olan unsurlar bize duyuların verdiği malzeme iken; sıcaklıkla cisimlerin genişlemesi arasında kurulan bağ yani nedensellik bağı ise akıldan gelen bir bağıdır. (Weber, 1998, s. 306)

Bilginin Oluşumu

Verilen örnekten anlaşıldığı gibi Kant'a göre bilgi duyu verileri ile zihnin birlikte çalışmasından çıkmaktadır. Kant Saf Aklın Eleştirisinde bu süreci iki temelde ele alır. Bilginin ham maddesinin dışarıdan alınarak biçimlendirildiği süreç aşkınsal estetik bölümünde, sezgi haline getirilmiş ve biçimlendirilmiş bu görülerin kavramlar altına sokularak işlendiği süreç ise aşkınsal mantığın aşkınsal analitik bölümünde ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Kitabın en temel bölümlerinden olan aşkınsal diyalektik bölümü ise genel olarak aklın metafizik alanda kullanılması ve bundan doğan çelişkili sonuçlara dairdir.

Kant'ta bilginin oluştuğu ilk sürece baktığımızda, dış dünyadan alınan görünümün hammaddesinin sezginin apriori formları altına girerek belirli bir biçime sokulduğunu görürüz. Sezginin bu apriori formları zaman ve mekan olup bu formlar içinde biz görüngüleri algılarız. Kant, zaman ve mekan fikirlerinin deneyden değil bizzat aklın kendisinden gelen apriori formlar olduğunu ortaya koymaya çalışır. Bu açıdan zaman nesnelere kendilerinde olan değil yalnızca onları sezen özneye bağlıdır. (Kant, 2010, s. 93) Kant'a göre zaman ve mekan sezginin apriori formları olarak tüm duyuşsal sezginin arı biçimleridirler ve böylece apriori sentetik önermeleri olanaklı kılarlar. (Kant, 2010, s. 94) Kant'a göre sezdiğimiz şeyler, ne onları sezdiğimiz gibidirler ne de ilişkileri kendilerinde bize göründükleri gibidirler. Nesnelere kendilerinde ne oldukları onlara ilişkin olarak bize verili tek şey olan görüngülerin en aydınlık bilgisi yoluyla bile hiçbir zaman bilinemez. (Kant, 2010, s. 96-97)

Duyulardan alınan bu hammaddelerin zaman ve mekan formları altında belli bir biçime sokulduktan sonra zihnin onlar üzerindeki işlevi onları belirli bir kavram altına sokmaktır. Kant'a göre insan doğasının özelliğinden dolayı sezgi her zaman duyuşaldır. Yani nesnelere tarafından etkilenişimiz, onların duyularımız üzerinde bıraktığı etkidir. Anlak ya da bilme yetisi ise duyuşsal sezginin düşünüldüğü yetidir. Bu yüzden duyarlılık olmaksızın hiçbir nesne bize verilemediği gibi anlak olmaksızın da hiçbiri düşünülemez. Bu yüzden, Kant'ın ünlü deyişle içerik olmaksızın düşünceler boş ve kavramlar olmaksızın sezgiler kördür. Öyleyse zorunlu olan kavramları duyuşsal kılmak ve sezgileri anlaşılır kılmak yani onları bir kavram altına getirmektir. (Kant, 2010, s. 108)

Kant'ın kendisinin yaptığı işi "Kopernik devrimiyle" eşdeğerde görmesinin sebebi de burada yatmaktadır (Cevizci, 2010, s. 190). Kant'ın bilginin oluşumunda zihne yüklediği işlev onun kategoriler öğretisinde şekillenir. Kategoriler öğretisi Kant'ta düşünme yetisinin apriori kavramlarını ifade etmektedir. Kategoriler sadece düşünmenin formları değil, bütün bilginin ve deneyimin yönetici ilkeleridir. (Heimsoeth, 2012, s. 84-85) Kategoriler, basitçe söylemek gerekirse, zihni yöneten kurallardır. Bu nedendir ki mantık konusu altında işlenmişlerdir. Ayrıca onlar, deneyimin olmazsa olmaz şartı olmanın yanı sıra apriori bilginin de şartıdır. Çünkü ancak kaynağını zihinde bulan kategoriler, nesnelere uygulandığı takdirde apriori bilgiye sahip olabiliriz.

Kant'a göre deneysel yargılarımızda deneyden gelmeyen bazı şeyler vardır. Birbirini izleyen iki olay arasındaki bağlantıyı kurarken bir neden sonuç ilişkisi düşünürüz. Ama açıktır ki biz nedenselliği deneyden almış değilizdir. Öyleyse bizim burada deneye kattığımız bir ilke vardır. İşte deneyden gelen verileri birbirine bağlayıp düzenli bilgiler haline getiren yargılarımızda deneyden gelmeyen apriori bir şeyler olduğunu görmekteyiz. Kant bunlara kategoriler adını vermektedir. (Kant, 2010, s. 129; Tan, 2008, s. 43) Bu kavramlar ayrıca bilginin olduğu gibi kavramlar arasındaki sentezin de imkânının koşuludur. Kant, sentezden değişik tasarımları bir araya getirmeyi ve aralarında bir bağ kurmayı, onları tek bir bilgi olarak ifade etmeyi kastetmektedir. Yani kategorilerin işlevi aslında bilgiyi – ki bu bilginin hammaddesinin alınarak akla sunulacak şekilde şekillendirilmesinin süreci anlatılmıştı- meydana getirmektir. Aslında bilginin ifadesi olan tüm yargıların tasarımlar arasındaki birlik işlevi olduğunu düşündüğümüzde (Kant, 2010, s. 121) , bu birliği sağlayan bağın ne olduğu sorusunun cevabıdır kategoriler. Kategoriler, Kant'ta saf anlık kavramları olarak ifade edilir. Kant'ın kategoriler tablosu, salt anlama yetisinin kavramları, on iki düşünme formundan oluşur. Bunlar da dört gurupta toplanırlar ve her gurubun altında üç kategori vardır. Bu kategoriler, nicelik kategorisinde birlik, çokluk ve tümlük kategorileri, nitelik kategorisinde olgusalılık, olumsuzlama ve sınırlama kategorileri, ilişki kategorisinde ilintilik ve kalıcılık, nedensellik ve bağımlılık ile karşılıklı bağıllık kategorileri, son gurup kiplik kategorisinde ise olanak, varoluş ve zorunluluk kategorileri bulunur. (Kant, 2010, s. 129) Şurası ayrıca belirtmelidir ki Kant, kendi kategori listesinin bütün kategorileri ihtiva ettiğini belirtmektedir ve bu kategorilerin bütün insanlarda aynı olduğunu ve aynı işlevi yerine getiren apriori formlar olduğunu belirtir ki bu da aslında bilginin nesnel olmasının bir koşuludur. Ama bu nesnellik özneler arası ortak olmaktan kaynaklanır. Kant'ın kategorileri Aristoteles'te (M.Ö. 385- M.Ö. 323) olduğu gibi varlığa ait değil zihne aittir. Zihnin düşünme formudurlar. (Köz, 2003, s. 95)

Kant, bu kategorilerden yine aklın apriori yargı formu olan dört kural ve prensip çıkarır. (Kant, 2010, s. 219-269; Weber, 1998, s. 306)

- a) Nicelik bakımından her fenomen, ani sezgi melekesi tarafından mekanda ve zamanda olarak bize verilen her şey, bir nicelik, yani yer kaplama ve belli bir süredir. Bu prensip atomlar hipotezini imkânsız kılar.
- b) Nitelik bakımından her fenomenin belli bir içeriği, belli bir şiddet derecesi vardır. Bu ilke boşluk hipotezini imkânsız kılar.
- c) Bağlantı bakımından bütün fenomenler birbirlerine nedensellik bağıyla bağlanmışlardır ve bu da rastlantı hipotezini imkânsız kılar ve fazla olarak sonuçlarla nedenler arasında karşılıklı etki ve bağıllık vardır ve bu da kader fikrini imkânsız kılar.
- d) Modalite bakımından zamanın ve mekanın kanunlarına uyan her fenomen mümkün, yokluğu bu kanunların kaldırılmasını gerektiren her fenomen zorunludur. Bu da mucizeyi imkânsız kılar.

Aklın bu apriori kavram ve yargılarıyla ilgili olarak Kant'ın Prolegomena'da ki bir pasajı konunun anlaşılmasını ve aklın nesnel âlemiyle ilişkisini çok daha net olarak ortaya koymaktadır:

Bütün bu bölümde geliştirilen ana önerme- genel doğa yasalarının apriori olarak bilinebileceği önermesi- bile, kendiliğinden şu önermeye: en üst yasa koyucunun bizde, yani anlama yetimizde bulunması gerektiği; bizimde, doğanın genel yasalarını deney aracılığıyla doğada değil, tersine genel yasaya uygunluğuna göre doğayı kendi duyusalığımızda ve anlama yetimizde bulunan deney olanağının koşullarında aramamız gerektiği önermesine götürür. Yoksa analitik bilginin kuralları olmadan, onun hakiki sentetik genişlemesi olan bu yasaları apriori olarak nasıl bilebilirdik? Olanaklı deney ilkelerinin doğanın olanaklılığının yasalarıyla böyle bir uyuşması, hem de zorunlu uyuşması ancak iki türlü nedenden olabilir: ya bu yasalar deney aracılığıyla doğadan ödünç alınıyor, ya da tersine doğa genel olarak deneyin olanaklılığının yasalarından çıkarılıyor ve sırf deneyin genel yasaya uygunluğuyla aynı şeydir. İlki kendisiyle çelişir, çünkü genel doğa yasaları apriori (yani bütün deneyden bağımsız olarak bilinebilir ve bilinmelidir. Ayrıca da anlama yetisinin bütün deneysel kullanımının temeline konmalıdır, demek ki yalnız ikincisi kalıyor.

Oysa hep özel algıları şart koşan deneysel doğa yasalarını, temellerinde özel algılar bulunmaksızın algıların bir deneyde zorunlu birleştirilmesinin yalnızca koşullarını içeren saf ya da genel doğa yasalarından ayırt etmemiz gerekir. Bu sonuncuları bakımından doğa ve olanaklı deney tamamen ayrı şeydir; ve burada yasaya uygunluk görünüşlerin bir deneyde zorunlu bağlantılılığına (ki onsuz duyular dünyasında hiçbir nesneyi bilmeyiz), dolayısıyla anlama yetisinin asli yasalarına dayandığı için, bu yasalarla ilgili olarak: anlama yetisi apriori yasalarını doğadan almaz, onları doğaya buyurur, dediğimde bu gerçi kulağa garip gelir ama her şeye rağmen kesindir. (Kant, 2000, s. 71-72.)

Aklın bütün bu işlemlerinde farklı unsurlar yer almaktadır. Akıl birçok unsuru içermekle birlikte bilmek melekesi gene bir olarak kalmaktadır. İşlemlerinin çokluğu içindeki aklın bu esas birliği, duygusu ve algısı bütün entelektüel fenomenlere eşlik eden ve adeta bunların ortak bağıni oluşturan *BEN*'dir. (Weber, 1998, s. 312) Kant, bu "ben"i "tamalgı" olarak ifade eder. Ona göre zihinsel işlemlerdeki birliğin dayanağı, bu "tamalgıdır" ve onun verili olduğunu kabul eder. Bu birliği nitel olarak daha yüksek olanda, eş deyişle kendisi değişik kavramların yargıdaki birliğin zeminini ve dolayısıyla anlağın olanağının zeminini kapsayanda aramak zorundayız derken (Kant, 2010, s. 173), bu tamalgıya vurgu yapmaktadır. Tamalgının sentetik birliğini o, anlak kullanımının ilkesi olarak görür ve bilincin bu sentetik birliği tüm bilginin nesnel koşuludur. (Kant, 2010, s. 176-179). Kant'ta bu tam algı problemine girmeyeceğiz. Ama anladığımız kadarıyla Kant'ın tamalgı dediği bilinç, kendisinde ilinekleri taşıyan bir töz düşüncesi gibi aklın bütün bu işlemlerinin imkânını ortaya koyan bir nevi aklın "bilinçsel töz"dür. Kantta sentetik birlik fikriyle alakalı olarak sentetik ve birlik kelimelerinin doğasında aslında birliği bozucu bir öge olduğuna vurgu yapılır. Sentetik özü itibariyle yapay ve yapma olanı temsil eder ve bu doğal birliğin zıttı yapay bir birliği (öyle olmadığı halde sözde birlik olarak bulunan) ifade eder. (Reyhani, 2012, s. 97-103)

Sonuç

Kant'ın sentetik apriori bilginin nasıl olanaklı olduğuyula ilgili bizim sadece ana hatlarıyla şemasını çizmeye çalıştığımız (ki birçok noktayı atladığımızın da farkındayız) bu süreci Alfred Weber güzel bir şekilde tasvir ediyor. Kant bilgi melekesini sadece analiz etmekle kalmıyor, deyim yerindeyse bilmek

makinesini sadece sökmekle kalmıyor, onun nasıl çalıştığını açıklamak, kısımlarının birbirine nasıl geçtiğini görmek istiyor. (Weber, 1998, s. 312)

Kant'ın sentetik bilgi fikri'nin nasıl mümkün olduğuna dair görüşlerini vermeye çalıştık. Saf Aklın Eleştirisinin ana bölümlerinden olan "Aşkınsal Diyalektik" bölümüne hiç temas etmedik. Ama şunu söyleyebiliriz ki bu bölümde aklın metafizik alandaki sorulara – ki bu sorular aklın kaçınılmaz olarak sorduğu ve cevap aradığı sorulardır- vermeye çalışacağı cevapların boş bir çabadan ibaret olacağı vurgulanmaktadır. Çünkü akıl bilginin malzemesini görüden alır. Aklın kategorileri ancak fenomenler üzerinde çalışır. Halbuki metafizik kavramların görüsel içeriği yoktur. Yani içeriksiz kavramlar boştur. Ne kadar uğraşırsa uğraşsın akıl bu alanda kendini antinomilerden, bozuk sonuçlardan, çelişkilerden kurtaramayacaktır. Sentetik apriori bilgi, yani metafiziğin nesnel bir bilim olmasını sağlayacak bir bilgi metafizik alanda kurgul aklın sınırlarını aşmaktadır.

Sentetik apriori bilgi fikri eleştiriden hiçte uzak kalmamıştır. Matematiğin sentetik apriori üzerine temellendiği fikri büyük oranda eleştirilmiştir. Özellikle öklit geometrisinin –ki Kant'ın geometride baz aldığı temel buydu-mümkün tek geometri olmadığının ortaya konulmasından sonra bu husus en çok eleştirilen hususların başında gelmiştir. (Gür, 2005, s. 1) Üstelik Newton fiziğinin 20. Yüzyılın başlarında kuantum ve rölativizmle uğradığı sarsıntı göz önüne alındığında Kant'ın sentetik apriorisinin özellikle aşkınsal estetikte ele aldığı zaman mekan kabullerini derinden sarstı. (Ülken, 2000, s. 102-103) Viyana çevresinin önemli isimlerinden Hans Reichenbach de (2019) *Bilimsel Felsefenin Doğuşu* isimli kitabında Kant'ı fazlasıyla eleştirmektedir.

Kant'ın sentetik apriori bilgisine yöneltilen eleştirileri şöyle özetleyebiliriz:

Kant, analitik sentetik ayırımını büyük ölçüde yargılardaki özne yüklem ilişkisine-ayrılığına- indirgemektedir. Öznedeki bir kavramın neyi kapsayıp neyi kapsamadığını tespit etmek pek kolay bir şey değildir. Üstelik bunun kişiler arası objektif bir ölçütü olmamasının yanında bir kavrama verilen anlam içeriği her bilim dalında değişebilmektedir. Bunun yanında bugün bizim için analitik kabul edilen bilgi geçmişte büyük ihtimalle sentetikti, ve yarın da aynı durumun başka bilgiler için değişmesi kaçınılmaz olabilir.

Aslında Kant'ın kafa karıştıcılığı kitabının en başında başlamaktadır: Saf Aklın Eleştirisi'nin B baskısına Giriş'te Kant —tüm bilgilerimizin deneyle başladığında kuşku yoktur... Hiçbir bilgi zaman açısından deneyden önce gelemmez ve tüm bilgiler deneyle başlar” diyerek konuya girer. Açıkça anlaşılacağı üzere tecrübe olmadan ne bilgi ne de düşünce olabilirdi. Hatta tecrübe olmadan apriori bilgi bile olmazdı. Kant hemen bir sonraki paragrafta şöyle bir açıklama getirir: “tüm bilgilerimiz deney ile başlasa da bilginin tüm unsurları deneyden gelmez” fakat biraz sonra tekrar tüm deneyimden bağımsız bilgilerimiz olduğundan bahseder. Tüm bilgiler tecrübe ile başlıyorsa empirik olmayan bir bilgiden söz etmek nasıl mümkün olabilir? Bu durumda apriorinin ne anlama geldiğine bakmak gerekir.

Postmodern düşüncenin temsilcilerinden Jean-Luc Nancy'nin (d. 1940) apriori bilginin imkânsızlığına dair görüşleri de şöyle aktarılır: “Dünyanın içerisinde bulunduğumuzdan dolayı dünya sadece içeriden öğrenilebilecek bir yerdir. Bu yer, birlikte mevcudiyetin temelsizliği üzerine varoluşa geldiği için varoluşu temasa/dokunmaya ve yanallığa bağlıdır.” (Demir, 2019, s. 139) Bu nedenle bilgimize temel oluşturabilecek tüm temsil ve temellerin ortadan kalmasıyla apriori bilginin imkânının kalmadığı iddia edilir.

Kant'ın sisteminin varsayımlardan uzak olmadığını belirten Adorno'nun eleştirileri de dikkate değerdir. Zaman ve mekanı aşacak şekilde zamanlar üstü bir bilgi (zorunluluk ve evrensellik şartı) için Kant'ın apriori zaman sezgisine dayanan bir bilgi teorisi ortaya koyması gariptir (Adorno, 2005, s. 83).

Aklın kendisinin bir numen mi fenomen mi olduğu hususu aslında Kant'ın soruşturmasının kendisiyle tutarlı olup olmadığının cevabı olacaktır. Eğer akıl bir numen ise zaten bizim onu bilmemiz mümkün değildir. Kant'ın sistemi için baştan başladığımızda göreceğimiz şey şu oluyor: Kant çoğu yerde kendisi tanımlar koyuyor ve çıkarsama ve kabullerini bu tanımlar veya kabuller üzerinden yapıyor. Kant, her bir noktası tam olarak temellendirilmeyen bir sistemi ince ince inşa etmekte ve bu sistemin içini doldurmaya çalışan bir zihin-akıl işçisi gibi çalışmaktadır. Bu bize aklın çalışmasının keşfedilmiş bir yolundan ziyade, tasarlanmış ve öyle olması düşünülen bir yapının kurulumu izlenimi vermektedir. (Reyhani, 2008, s. 59-65)

Kaynakça / Reference

- Adorno, Theodor W. (2005). "Aşkınsallık Kavramı Üzerine", *Cogito*, Sy. 41-42, ss. 56-86. İstanbul.
- Cevizci, A. (2010). *Bilgi Felsefesi*, İstanbul: Say Yay.
- Demir, A. (2019), "Jean-Luc Nancy'nin Sanat Anlayışının Çoğulcu Yansımaları" Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Doç. Dr. Ömer Obuz (edt.) 2019, Sy. 45, ss: 133-149.
- Gür, B.S. (2005). "Kant ve Matematik Felsefesi Üzerine", *Matematik Dünyası*, ss. 1-6.
- Heimsoeth, H. (2012). *Kant'ın Felsefesi*. Takiyettin Mengüşoğlu (çev.). Ankara: Doğu Batı Yay.
- Kant, I. (2010). *Saf Aklın Eleştirisi*. Aziz Yardımlı (çev.). İstanbul: İdea Yay.
- Kant, I. (2000). *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafizik Prologomena*, İ. Koçuradi-Y. Örnek (çev.). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu
- Köz, İ. (2003). *Mantık Felsefesi*, Ankara: Elis Yay.
- Reichenbach, H. (2019) *Bilimsel Felsefenin Doğuşu*, Cemal, Y. (çev.). Ankara: Fol Kitap.
- Reyhani, N. (2005) "Kantta Sentetik Birlik Fikri", *Cogito*, Sonsuzluğun Sınırında Immanuel Kant, sy. 41-42, ss. 97-103.
- Reyhani, N. (2010). "Sentetik Apriori: Tarihsel Arka Planı ve Bugün İçin Anlamı". *Bilgi Felsefesi*. Betül Çotuksöken, Ahu Tunçel (edt.).Ss. 211-251. İstanbul: Heyamola Yay.
- Tan, N. (2008) *Immanuel Kant'ın İman Anlayışı* (Basılmamış Doktora Tezi). AÜSBE. Ankara.
- Ülken, H. Z. (2000). *Genel Felsefe Dersleri*, İstanbul: Ülken Yay.
- Weber, A. (1998). *Felsefe Tarihi*. H. Vehbi Eralp (çev.). İstanbul: Sosyal Yay.

